

Ranogotički reljef anđela "Navještenja" Bale u Istri

Predrag Marković

Filozofski fakultet sveučilišta u Zagrebu

Izvorni znanstveni rad - UDK 73.033.5 (497.5 Bale)

3. listopada 1996.

Župna crkva Pohoda Blažene Djevice Marije, sagrađena potkraj XIX. st. u Balama zajedno s monumentalnim srednjovjekovnim zvonikom, već izdaleka tvori lako raspoznatljivu siluetu toga maloga južnoistarskog grada smještenog na padinama stožastoga brežuljka. Njezin okrupnjeni volumen, koji djelomice razara zidine srednjovjekovnog kaštela, u sebi krije brojne spomenike svjedočanstva o drvenoj prošlosti grada i njegove okoline.¹

Kada je godine 1878. srušena stara, znatno manja i prije toga već više puta obnavljanja župna crkva da bi ustupila mjesto novoj, ovoj sadašnjoj,² u zidovima predašnje nađeni su fragmenti kamenog namještaja koji svjedoče dug opstanak kulturnog mjesta, i kontinuitet življenja na tome prostoru.³ Nakon posvete crkve 1882. velik dio spomeničkog inventara - što tek pronađenog, a što prenesenog iz stare crkve - završio je u improviziranom lapidariju unutar prostrane kriptе.⁴ Od nekolicine preostalih spomenika razasutih u unutrašnjosti novosagrađene crkve pažnja istraživača uglavnom je bila usmjerena na značajnija, među kojima se, osim ranosrednjovjekovnog sarkofaga, ističe drveno kasnoromaničko raspelo.

Prilikom obnove župne crkve u Balama (Istra) potkraj 19. st. rastavljen je njezin gotički portal, a pojedini dijelovi porazmješteni su unutar novoga zdanja.

Mramorni anđeo "Navještenja" koji je krunio njegov šiljatoljučni vrh, premda je nešto znatnije vrsnoće od reljefa "Uskrslog Krista" iz lunete, do danas je u stručnoj literaturi ostao gotovo nezamijećen.

U ponešto krutome stavu i sumarnoj modelaciji dopojasno prikazanog lika uočavaju se odlike mletačkog kiparstva zakašnjelog trećenta, koje poglavito dolaze do izražaja u bogatome lišnatom uresu konzole. Na osnovi karakterističnog motiva grozdolike plodnice, kao i oblikovanja lišća, ovo je djelo srodno s istovjetno izvedenim vegetabilnim uresom na kapitelu s galerije klaustra franjevačkog samostana u Puli, te na kapitelima dvaju stupova bočnog ulaza trijema Komunalne palače u Puli, datirane 1431. Rasvjetljujući pojavu osebuje vegetabilne dekoracije u dekorativnoj plastici ranog kvatroćenta, autor upozorava na neka srodna rješenja na istočnojadranskoj obali, kao i na postanak samog motiva grozdolike plodnice. U okviru južnoistarske regionalne kiparske proizvodnje u drugoj četvrtini 15. st. anđeo iz Bala, zajedno s pulskim kapitelima, može se pripisati ruci nepoznatoga mletačkog majstora osrednjih kiparskih mogućnosti.

U gotičkom razdoblju crkva je također doživjela manje preinake i obnove koje se uglavnom odnose na

¹ Lokalitet je naseljen još u pretpovijesti, a struktura zida i danas vidljiva u ostacima srednjovjekovnih zidina svjedoči o postojanju kasnoantičke rimske utvrde - castrum Vallis. TAMARO, M., *Le citta e la castella del Istria* (dalje 1893), vol. II, Parenzo, 1893, str. 424 - 429; MARUŠIĆ, B., "Doprinos poznavanju povijesno-umjetničkih spomenika kaštela Bale u južnoj Istri" (dalje: 1983), *Starohrvatska prosvjeta*, ser. 3, vol. XIII, 1983, str. 81-83, sl. 1-3.

² Godine 1588. postojeća, znatno manja župna crkva *Antiquissimae originis* temeljito je obnovljena u "lombardskom stilu". GNIRS, A., "Die frühmittelalterliche Kirche Visitatio B M B a Valle", *Mitteilungen der Zentralkommission für Denkmalpflege*, Wien, 1915, str. 161; TAMARO, M., 1893, str. 472. Tom je prilikom dodatkom sjevernoga broda manja crkva pretvorena u trobrodnu građevinu, uz napomenu da su srednji i južni brod nove crkve prekrili njezina već postojeća tri broda. MARUŠIĆ, B., 1983, str. 84, sl. 5.

³ Prema B. Marušiću, ti nalazi upućuju na postojanje ranokršćanskog, odnosno ranosrednjovjekovnoga sloja župne crkve. MARUŠIĆ, B., 1983, str. 86-90.

⁴ Tako se u tom svojevrsnom "kamenom župnom arhivu", uz brojna djela ranosrednjovjekovne plastike, nalaze i pojedini spomenici kasnijih razdoblja koji svjedoče o slojevitome kulturnom naslijeđu grada i okolice (dio inventara lapidarija potječe s bazilike Vele Gospe smještene u okolici grada).

obogaćivanje crkvene opreme u tijeku 15. st.⁵ Iz toga vremena još potječe jedan prozor, danas uzidan na sjevernome crkvenom zidu, i njezin glavni portal. Prilikom rušenja starijega sakralnoga zdanja potkraj XIX. st. i portal je rastavljen, a pojedini njegovi dijelovi porazmješteni su unutar crkve. Osim samoga monumentalnog okvira, danas rekonstruiranog i postavljenog na ulazu u "donju crkvu", od originalne cjeline sačuvan je još reljef "Uskrslog Krista" iz portalne lunete,⁶ te mramorni anđeo "Navještenja" koji je u obliku akroterija krunio njegov šiljatolučni vrh (sl. 1).⁷ Premda nešto kvalitetnije izveden od središnjega prikaza u luneti, anđeo "Navještenja" ostao je u stručnoj literaturi gotovo nezamijećen.⁸

Iz vegetabilno urešene konzole izranja dopojasno prikazan lik anđela koji u rukama pridržava svitak s natpisom AVE MARIA.⁹ Njegovo snažno tijelo prekriveno mekonaboranom tunikom nosi voluminozni glatki vrat i realističkii oblikovanu glavu. Bujna kosa začesljanja u krupnim i pravilno raspoređenim pramenovima po sredini je ukrašena dijademom (cvijetom ljiljana), te čvrsto uokviruje puno ovalno lice. Glatka čela i lagano nadutih obraza, na njemu se ističu tek sitna ispučena brada i tanki trapeziodni nos. Ispod koso zasječanih nadočnih lukova male su okruglaste oči do polovice prekrivene otežalim vijedama. Sićušna usta su tek naznačena lagano istaknutom donjom usnom. Glatka ploča aureole nespreno je uokvirena previsoko smještenim krilima, koja kao da izbijaju iz zatiljka andeoske glave. Ispod širokih rukava tunike naziru se tanke ruke koje beskrvnim prstima pridržavaju krajeve rastvorena svitka (onaj u desnoj šaci gotovo je posve ispušten!). Iz podanka sa skupljenom čaškom mesnatoga akantova lista (samo jednog koji u cijelosti prekriva konzolu) simerično se, u dvije zone, račva po jedan par kuglasto oblikovanih resa koje obavljaju grozdoliki plod. Po središnjoj se osi uzdiže tanka stapka krupne cvjetne glavice s ovećim zrnatim tučkom; spojevi latica naznačeni su plitkim, svrdlom bušenim rupicama.

Bez obzira na stanovite nesprenosti i nesnalaženja u proporcijiranju, kruti, strogo frontalni stav uz meko modeliranje naglašenog volumena već na prvi pogledu ovoj skulpturi ističe arhaičnu komponentu. Istodobno karakteristična fizionomija lica (punašni obrazi, sitna ispupčena brada i oblik frizure) reljef preciznije svrstava u krug djela proizašlih iz tradicije mletačkog kiparstva formiranog sredinom 14. st.¹⁰ Odjeke toga kiparstva inače na širem prostoru sjevernog Jadrana možemo pratiti još gotovo čitavo stoljeće.¹¹ Takva se situacija odrazila još više na o Veneciji umjetnički ovisna središta kao što su istarska. Udružena s naglašenim tradicionalizmom provincijaliziranoga stvaralaštva koji njeguje davno prihvaćene forme i motive, ona su u plastičkoj djelatnosti povremeno ostvarila brojna arhaična, pa i anakrona rješenja.¹²

Ipak, ispod ruha trećentističke predaje na anđelu "Navještenja" probija se novo osjećanje plastičke forme kojim ga čvršće vezujemo za prvu polovicu 15. st. Naime, i u kiparstvu zreloga kvatročenta protkanog mnogim konzervativnim strujama osjeća se dominacija punih, zaokruženih volumena čvrstog obrisa i lagano rastvorene površine.¹³ Promatran s tog aspekta, reljef anđela iz Bala može se vezati uz krug "problematičnih" djela kao što su to reljef Gospe Milosrdne u Puli, luneta s portala franjevačkog samostana u Kopru ili

⁵ Osim dvaju kipova Sv. Antuna u XV. st., nastala je i bogato urešena kasnogotička kustodija. EKL, V., Gotičko kiparstvo Istre (dalje: 1982), Zagreb, 1982, str. L - sl. 66, 67, bilj. 33, str. LIII sl. 86, bilj. 43, str. 152, 153 - kat. 51. Iz 15. st. sačuvan je i jedan "kapitel s rozetom" na osnovi kojega je, uz druga dva kapitela iz kripe s akantovim lišćem, B. Marušić iznio pretpostavku o gotičkoj fazi gradnje župne crkve datiranoj između kraja 13. do sredine 14. st. MARUŠIĆ, B., 1983, str. 86. 51. Budući da nedostaju bilo kakve druge indicije o provedenoj obnovi u tom razdoblju (druga dva klasicizirajuća kapitela zapravo potječu iz obnove izvršene 1588.), ta se pretpostavka za sada ne može prihvatiti. MARKOVIĆ, P., "Kasnosrednjovjekovni kapiteli u Istri (XIII-XVI st.) - Problemi gotičke arhitektonske plastike" (magistarski rad; Filozofski fakultet, dalje: 1995), Zagreb, 1995, str. 102, 176, 177.

⁶ EKL, V., 1982, str. 148, 149 - kat. 32 (potječe iz vremena reljef datira oko polovice 15. st.). MARUŠIĆ, B., 1983, str. 86, 101 (kat. 42), tab. XVII - 2.

⁷ Anđeo se danas nalazi uzidan na istočnom zidu kapele od Ružarija. Rekonstrukcija izgleda crkve prije njenina rušenja izvedena je prema opisu A. M. da Vicenze iz 1871. g. MARUŠIĆ, B., 1983, str. 86, bilj. 17, 18.

⁸ Prvi i jedini spomen nalazi se tek kod B. Marušića (isti, 1983, str. 86, bilj. 21), a marljivi ga istraživač srednjovjekovne plastike Istre V. Ekl ne donosi ni u ranijim inventurnim pregledima; ista, "Nalazi srednjovjekovne plastike u Istri", Ljetopis JAZU, knj. 64, Zagreb, 1960.

⁹ Prema pravilnoj, "humanističkoj" kapitali B. Marušić je čitav reljef odredio kao renesansno djelo (vidjeti bilj. 8).

¹⁰ Među brojnim ostvarenjima iz tog razdoblja na kojima nalazimo navedene odlike, osim djela s Duždeve palače, svakako treba navesti ostvarenja radionice De Santis i njezinih sljedbenika. U tome smislu posebno su ilustrativni reljefi Bogorodice i Marije Magdalene u crkvi Male braće u Dubrovniku koji se vežu uz anonimnoga sljedbenika Andriola de Santisa. ARSLAN, E., Venezia gotica, La architettura civile gotica Veneziana, Milano, 1986, sl. 75-84; W. WOLTERS, 1976, str. 173-176, sl. 183-238.; FISKOVIĆ, C., "Mletački reljefi XIV. st. u Dubrovniku", Anali historijskog instituta JAZU, br. 10/11, Dubrovnik, 1966, str. 9-17; I. FISKOVIĆ, "Uz knjigu W. Woltersa La scultura veneziana gotica 1300-1460" (dalje: 1977.), Peristil, br. 20, Zagreb, 1977, str. 149-151, sl. 7-10.

¹¹ U svojem većem dijelu taj konzervativizam uzrokovan je zastojem u razvoju mletačkog kiparstva, koji nakon svojeg "zlatnog doba" iz sredine trećenta traje sve do prvih desetljeća 15. st.

¹² Prepletanje arhaične i rustične komponente, i u formalnom i u sadržajnom izričaju, u provincijaliziranome stvaralaštvu često dovodi do zabluda u pogledu datacije, na što je, uostalom, već više puta upozoreno: EKL, V., 1982, str. XVI; MARKOVIĆ, P., "Ranogotička propovjedionica iz Dvigrada -

sarkofag Sv. Nazarija iz istoga grada.¹⁴ upravo na ovom potonjem spomeniku, točnije, na pojedinim prikazima koji su ukrašavali baldahin smješten povrhu rake koparskoga sveca, uočavamo mnoge dodirne točke s anđelom "Navještenja" iz Bala.¹⁵ Izrazitija geometrizacija lisnatog ureda na konzoli ponad anđeoskog poprsja iz Bala, uz suzdržljivo rastvaranje okrupnijih volumena i sumarne poteze, odaju ne toliko slabijeg majstora, koliko neke arhaičnije crte.¹⁶

1. Reljef anđela "Navještenja" ž.c. Pohođenje BD Marije, Bale

Prijedlog za dataciju", Peristil, br. 37, Zagreb, 1994, str. 15-26; isti, "Provincia e tradizione - Il castello Soardo - Bembo di Bale", Hortus artium medievalium, vol. 2, Zagreb-Motovun, 1996, str. 77-90; isti, "Kapiteli 18. st. u ranoromaničkoj crkvi u Sv. Martina u Sv. Lovreču (Pazentičkom)", Radovi Instituta za povijest umjetnosti, br. 19, 1995, str. 51-62.

¹³ U osnovi drukčije poimanje forme, osim toga što je i znatno rustičnije djelo onemogućuje da se reljef "Uskrslog Krista" iz portalne lunete portala poveže s anđelom "Navještenja". U ispijenu licu, mršavom prsnom košu kao i u dubokim naborima plašta prebačena preko ramena uočavaju se jaki "sjevernjački" utjecaji gotičkog naturalizma. Očito je, naime, da je u ovoj pučkoj interpretaciji motiva Uskrsnuća došlo do kontaminacije dviju ikonografski različitih tema - pobjedničkoga uskrsloga Krista (italskog tipa) s bolnim i ispaćenim Kristom na kojem su istaknuti znakovi muke - odnosno, miješanja dvaju umjetničkih struja: mediteranske i kontinentalne, MARUŠIĆ, B., 1983, tab. XVII - sl. 2.

¹⁴ MATEJČIĆ, I. "Gruppo scultoreo gotico a Pola" (dalje: 1976.), Atti del Centro per ricerche storiche di Rovigno, vol. VI, 1975/76, str. 378-398. EKL, V., 1982, str.: FISKOVIĆ, I., 1977, str. 151, 152; G. SERDI, "La sculture sulla facciata del duomo di Capodistria" (dalje: 1988.), Atti e Memorie della Societta Istriana di archeologia e storia patria (dalje: AMSI), vol. XXXVI n.s., Trieste, 1988, str. 123-133 (s ranijom literaturom). Poglavito za ilustrativni materijal: V. EKL, 1982, str. XXIII, XXIV, 144-147 (kat. 9-12, 22, 23), sl. 6/7, 9, 10/11, 44, 45 - sl. 44, 45).

¹⁵ Osim načelne sličnosti u obradi svetačkih likova, bliža povezanost tih dvaju spomenika uočava se u obradi dekorativnih dijelova. Naime, karakteristična izvedba bujnoga mesnatog lišća s povijesnim vrhovima koji mjestimično natkriljuju zrnate plovođe, zajedno sa središnjim cvijetom na tankoj stapki, susreće se i na fragmentu rastavljenog baldahina, danas smještenog u koparskom muzeju. Baldahin je sagrađen između 1422. (godina povratka relikvija Sv. Nazarija u Kopar kojeg su zajedno sa sarkofagom oteli Đenovežani god. 1380.) i 1445., kada je posvećen glavni oltar u crkvi. Njegova se izrada pripisuje lokalnoj klesarskoj radionici koja radi u tradiciji braće dalle Mansegne. SERDI, G., 1988, str. 132 (umjesto god. 1422., vjerojatno je pogreškom otisnuta 1442.).

¹⁶ Naime, ovakav način izvedbe mesnatog lišća nadutih vrhova svojstven je početnoj varijanti "kapitela s bujnim i kovrčastim lišćem" koja se javlja u Veneciji sredinom 14. st. i traje sve do prvih desetljeća 15. st., kada je zamjenjuje zrelogotička "jurjevska" varijanta. E. ARSLAN, Venezia gotica, L'architettura civile gotica veneziana, Milano, 1986, sl. 37, 57, 59, 65, 66; W. WOLTERS, La scultura gotica veneziana 1300-1460, Venezia, 1976, str. 242-245 (kat. 175), sl. 697-609, 614-616. O tipskim varijantama kapitela "bujnog i kovrčastog lišća": MARKOVIĆ, P., 1995, str. 229-237.

Mnogo čvršći pokazatelji na osnovi kojih koji ovu skulpturu možemo pribrojiti mletačkome ranogotičkom kiparstvu prve polovice 15. st. očituju se u karakterističnom motivu "grozdolike plodnice", odnosno u srodnom motivu povijenoga zrnatoga cvjetnog tučka.¹⁷ A osim na lisnatom vijencu rastavljenoga koparskog ciborija, u Istri navedeni motiv još nalazimo na kamenim kustodijama u Raklju i Mutvoranu. One su natpisom datirane godinom 1425., odnosno 1431., a prva je i signirana (majstor Dominicus).¹⁸ Kako se ni u obradi figura na tim spomenicima ne uočavaju nikakve bliže srodnosti s anđelom "Navještenja" iz Bala, ne možemo ih pribrojiti ostvarenjima već definirane "pulske" radionice, a pogotovo ne jednom majstoru.¹⁹

Ipak, nepoznatog majstora reljefa anđela iz Bala, poglavito na temelju oblikovanja toga karakterističnog detalja, možemo prepoznati u nekolicini drugih plastičko-dekorativnih djela iz Pule. Naime, izvedba lisnatog uresa na podanku reljefa iz Bala srodna je s dekoracijom kapitela s galerije klaustara franjevačkog samostana (sl. 2), te s onom izvedenom na kapitelima dvaju stupova koji flankiraju bočni ulaz trijema Komunalne palače u istome gradu (sl. 3, 4). Pri tome svakako treba istaknuti da tu skupinu djela povezuje i upotrijebljena vrsta kamena.²⁰

Od dvaju pulskih spomenika konzoli iz Bala već je po naglašeno simetričnoj kompoziciji bliži kapitel s galerije franjevačkoga klaustara. Osim pravilnoga simetričnog ustroja dvozonskoga lisnatog vijenca, navedena djela čvrsto povezuje istovjetna izvedba meko zaobljenih resa s rupičasto naznačenim spojevima. Stoga navedene sličnosti nedvojbeno upućuju na mogućnost atribucije anđela "Navještenja" i kapitela s galerija klaustara istom, dosad neuočenom kiparu. Za razliku od svih ostalih, mnogo jednostavnijih kapitela s galerije koji su nastali u tijeku gradnje franjevačkog samostana potkraj 13. i početkom 14. st., ovaj je primjerak nedvojbeno dio njegove kasnije obnove.²¹

U usporedbi s prethodnim primjerkom kapiteli koji flankiraju bočni prolaz trijema komunalne palače u Puli u prvi se mah iskazuju kao nešto "mlađa", ali i kvalitetnija djela.²² Na to ponajprije upućuje jača raščlanjenost voluminoznijeg i mekše obrađenog lišća, te njegova doradenija obrada.²³ Premda se manje razlike uočavaju u pojavi novih, "prirodnijih" detalja, simetričan dvozonski ustroj s kuglastim "akcentima" još uvijek transparentan (novost je pojava sunovraćenog ugaonog lista iz kojeg se spušta "učahurena" grozdolika plodnica podvrnutih latica,²⁴ odnosno na kapitelu s grbom biskupa, skvrčen mahunast plod). No, središnji motiv cvijeta izrasla između dvaju odignutih i vrhom spojenih listova isti je kao i na kapitelu s galerije klaustara, uz napomenu da je na ovom potonjem cvjetna glavica zamijenjena sitnozrnatim plodom poduhvaćenim vrhom lista. Pritom se očita razlika u kvaliteti glavica s komunalne palače

u odnosu na onu s galerije klaustara, pa donekle i u odnosu na lisnati ures reljefa iz Bala, može opravdati samim njihovim smještajem (u neposrednu su kontaktu s prolaznikom), ali i istaknutijim značenjem zdanja koje ukrašavaju. Ukoliko i ove kapitele možemo, premda samo posredno preko kapitela s galerije klaustara, vezati uz nastanak reljefa anđela "Navještenja" u Balama.

Napokon, na osnovi rečenog navedena djela treba pripisati dljetu jednoga anonimnog kipara nevelikih likovno-plastičkih mogućnosti koji je djelovao u južnoj Istri potkraj trećeg i početkom četvrtog desetljeća kvaročenta. Premda se u pokrajinskoj kiparskoj produkciji druge četvrtine 15. st. mogu naći mnoge dodirne točke s reljefom anđela i pulskim kapitelima, napose među već spomenuti djelima, one su uglavnom opće

¹⁷ Motiv sitnozrnatoga ploda smještenog pod ugaonim listom korintskog kapitela u osnovi je klasične inspiracije, na što upućuje i njegova rasprostranjenost u srednjovjekovnoj dekorativnoj plastici. WEST, J., "Acanthus ornament in late Anglo-Saxon and Romanesque England", u: *L'acanthé dans la sculpture monumentale de l'Antiquité à la Renaissance*, Paris, 1993, pp. 251, fig. 2. U Trogiru grozdoliku plodnicu susrećemo na kapitelima polustupova koji s vanjske strane raščlanjuju katedralni trijem, te na kapitelnoj zoni lijevog dovratnika Radovanova portala, koju je potkraj 13. st. izradio nepoznat južnoitalski majstor (BELLI D'ELIA, P., "Il maestro dei capitelli - un ignoto scultore meridionale nella cattedrale di Trau", Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, br. 32 / Prijatelj zbornik, sv. 1), 1992, str. 251, 252.). U venecijanskoj skulpturi ovaj se motiv intenzivnije susreće u drugoj polovici 14. st. i početkom 15. st. (WOLTERS, W., 1976, 229, 625). Početkom 15. st. posredovanjem Bonina Jakovljeva iz Milana, u Dalmaciji on pojavljuje najprije u sklopu dekoracije portala korčulanske, a potom i šibenske katedrale. Nešto kasnije venecijanski majstori L. Pincino i A. P. Busato u unutrašnjosti šibenske katedrale služe se istim dekorativnim motivom, a potom se on razgranatom djelatnošću majstora Jurja Dalmatinca prenosi i u Ankonu. FISKOVIĆ, I., "Utjecaji i odrazi Jurja Dalmatinca u Šibeniku" (dalje: 1982.), Radovi Instituta za povijest umjetnosti, br. 3-6, 1979/82. Zagreb, 1982, str. 122-124, sl. 4-6; isti; "Juraj Dalmatinac u Ankonu", PERISTIL, br. 27/28, 1984/85, str. 106 - bilj. 104, sl. 9-11. Sličan motiv grozdolika ploda u uspravljenoj cvjetnoj čaški pojavljuje se i na kapitelima općinske palače u Splitu nastalim g. 1433., te na kasnijim kapitelima "Jurjevske škole" u istome gradu. FISKOVIĆ, C., "Umjetnički obrt XV.-XVI. stoljeća u Splitu", Zbornik Marka Marulića (1450-1550), Zagreb, 1950, tab. V; Isti, "Izgled splitskog Narodnog trga u prošlosti", Peristil, br. 1, Zagreb, 1954, str. 91.

¹⁸ Osim načelne sličnosti u kompoziciji, čvrstu povezanost tih dvaju spomenika ističe srodna izvedba vegetabilne dekoracije, točnije, istovjetno oblikovan motiv krupnoga zrnatog tučka uokvirena rastvorenim ili podvrnutim laticama koji se pojavljuje u sklopu dekorativne obrubne vitice. MATEJČIĆ, I., 1976, str. 392, 394; EKL, V., 1982, str. 141 (bilj, 78), 148, 149 (kat. 25).

¹⁹ Obje kustodije pripadaju klesarskoj radionici koja je djelovala u Puli i njezinoj okolini u drugoj četvrtini 15. st. (MATEJČIĆ, I., 1976, str. 392-398).

²⁰ Za razliku od bijelog mramora anđela iz Bala, tri pulska kapitela isklesana su od sivoplavoga mramora krupne zrnate strukture.

2. Kapitel stupa galerije klaustara samo-stana sv. Franje, Pula

3. Kapitel s grbom biskupa Domenicha de Luschiya (1430.), bočni ulaz trijema Komunalne palače, Pula

4. Kapitel s grbom kneza Giusta Veniera (1431.), Isto

naravi, a mogu se svesti tek na isticanje zajedničkog ishodišta i bliskog vremena nastanka. Stoga ova djela možemo izdvojiti iz opusa "pulske" radionice, i smatrati ih paralelnim, ne nužno blisko vezanim pojavama u južnoistarskoj plastici.²⁵ Naime, razmjerno male i nevelike potrebe za kiparskim djelima na istarskom poluo-toku uglavnom su zadovoljavane u krugu lokalnih majstora skromnoga obrtničkog obrazovanja i ograničenih umjetničkih dosegâ.²⁶ Ako poneko djelo i odskače od

prosjeka, bilo nešto izrazitijom vrsnoćom bilo novim repertoarom motiva, ono se eventualno može pripisati kakvu došljaku iz Mletaka koji se u potrazi za poslom duže ili kraće našao na istarskim obalama. Budući da mislimo da je tome riječ i u ovom slučaju, reljef anđela iz Bala i tri pulska kapitela s većom dozom vjerojatnosti radije pripisujemo nekomu osrednjem mletačkom kiparu nego li domaćem majstoru, premda u potpunosti ne možemo otkloniti ni tu vjerojatnost.

²¹ Stupovi koji nose natkriven trijem galerije izvorno su bili u prizemnome dijelu klaustara, a na sadašnje mjesto postavljeni su potkraj 15. ili početkom 16. st. (sudeći po jednostavno dekoriranim renesansnim stupovima koji su ih zamijenili). KANDLER, P. *Indicazioni per riconsocere cose storiche del Litorale, Trieste*, 1855, str. 34; FORLATI, F. "La chiesa ed il chostro di san Francesco in Pola", *AMSI*, vol. XLV, (fasc. II), 1929, str. 269. Prema nekim istraživačima klaustar je već u tijeku 14. st. više puta obnavljan, ali bez preciznijih objašnjenja nije jasno na koje se njegove dijelove to odnosi. SEMI, F., *L'arte in Istria, Pola*, 1937, str. 109.

²² Statička sanacija jugoistočnog pilastra ranogotičke komunalne palače (1296.), vjerojatno je bila uzrokom sužavanja velikoga gotičkog luka. Obje su glavice ukrašene grbovima i uklesanom kapitalom, a datirane su u godini 1430., odnosno 1431. Na južnijem, lijevom kapitelu nalazi se grb pulskog biskupa Domenicha de Luschiya (1426.-1451.) povrh kojega je uklesana god. 1430. Nasuprotni grb pripada Giustu Venieru pulskom knezu g. 1431. (KRIZMANIĆ, A., *Komunalna palača u Puli, Pula*, 1988, str. 143.). Pojedini istraživači smatraju da su ta dva stupa izvorno pripadali nekoj drugoj građevini (kao i da ovaj potonji grb pripada kući Boldu, GELLINI, F., *Stemmi a Pola*, *amsi*, VOL. VI N.S., 1958, str. 89). S druge strane, ovi stupovi "con bei capitelli gotici" atribuiraju se već spomenutoj "pulskoj" radionici, odnosno vežu se s reljefima s prikazima triju alegorijskih vrlina koji su, prema pretpo-

stavci, također bili na komunalnoj palači (danas su sekundarno uzidani na jednoj nedalekoj kući u Prvomajskoj ul.). MATEJČIĆ, I., 1976, str. 390, 394.

²³ Toj kvaliteti nedvojbeno doprinosi i meka baršunasta koprena uzrokovana erodiranjem površine sivokastomodroga mramora.

²⁴ Gotovo u istom obliku navedeni motiv susrećemo na pojedinim konzolama potpornjaka svodova bočnih lađa katedrale u Šibeniku, koje u tijeku 40-ih godina izrađuje L. Pincino (FISKOVIĆ, I., 1982, sl. 5.)

²⁵ O tome nam posredno svjedoče i konstrukcija pulske katedrale poduzeta u prvoj polovici 15. st. (premda obnova katedrale traje sve do početka 16. st. kapiteli stupova nastali su između god. 1443. i 1451.) i njezino izdvojeno mjesto u odnosu na "pulsku" radionicu istodobno djelatnu na obnovi crkve Sv. Marije Milosrdne (1444.-1453.). MARKOVIĆ, P., 1995, str. 201-207. Učestali pokušaji da se u osiromašenoj i razmrvljenoj plastičkoj djealnosti istarskog poluotoka nađu pojedine radionice pa i istaknutiji majstori, za sada nisu imali većeg uspjeha. U tom je smislu nadasve indikativno identificiranje majstora Dominicusa (autora kustodije iz Rakija) s istoimenim majstorom iz Kopra, kojem se usput pripisuje i pročelje koparske katedrale (vidjeti bilj. 18).

²⁶ O općim okvirima kiparske djelatnosti na istočnojadranskoj obali u tijeku gotičkog razdoblja, a posebice na istarskom poluo-toku: FISKOVIĆ, I., 1977; EKL, V., 1982, str. IX-XVI; MARKOVIĆ, P., 1995, str. 258-28.

Predrag Marković

**EARLY GOTHIC RELIEF OF THE ANGEL OF THE ANNUNCIATION
FROM BALE**

On the site of the ancient parish church of Bale in Istria, which had been rebuilt several times, a new church was built at the end of the nineteenth century. This led to the dismantling of its old Gothic portal and the distribution of its parts in the interior of the new church.

The marble statue of the angel of the Annunciation which had originally been placed at the pointed crown of the portal's rounded arch has been almost completely neglected by specialists although it is superior in execution to the relief of the Resurrected Christ originally in the lunette of the portal.

The somewhat stiff attitude and summary modelling of this figure (presented down to the waist) reflects the retarded influence of Venetian Trecento sculpture, especially in the rich vegetable ornaments of the console from which the bust emerges. Judging from the characteristic grape-like fruit motif and the points of the fleshy leaves, this ornament is related to a similar vegetable ornament on the gallery capital of the Franciscan monastery cloister in Pula, as well as to the capitals of two columns flanking the side entrance to the Communal Palace atrium in Pula dated 1431. Discussing this specific type of vegetable architectural decoration in the early fifteenth century, the author further relates it to some analogous solutions found on the eastern Adriatic coast as well as the genesis of the grape motif. In the context of the regional sculpture of Istria in the second quarter of the fifteenth century, the Angel of the Annunciation in Bale, along with the Pula capitals, can be attributed to a Venetian artist of average artistic potential.